

ראש חודש

וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני יה' אלקיכם: (במדבר י, י)

איסור תענית בר"ח

מדברי הרמב"ם (נדרים ג, ט) מוכיחים מדברי הרמב"ם שיש איסור מה"ת לצום בר"ח. וז"ל הנודר שיצום בשבת או ביו"ט חייב לצום, שהנדרים חלים על דברי מצוה כמו שבארנו, וכן הנודר שיצום יום ראשון או יום שלישי כל ימיו ופגע בו יום זה והרי הוא יו"ט או ערב יוה"כ הרי זה חייב לצום, ואין צריך לומר ראש חודש, פגע בו חנוכה ופורים ידחה נדרו, מפני הימים האלו הואיל ואיסור הצום בהם מדברי סופרים, הרי הן צריכין חזוק וידחה נדרו מפני גזירת חכמים. מבואר בדבריו שרק בחנוכה ופורים איסור הצום אינו אלא מדרבנן, אבל בר"ח יש איסור תורה.

מקור דבריו הוא גמ' בתענית (יז, ב) בסוגיא דמגילת תענית (הימים שאסור להתענות בהם ולמספד בהם), אמר מר מריש ירחא דניסן עד תמניא ביה איתוקם תמידא דלא למיספד, למה לי מריש ירחא לימא מתרי בניסן וראש חודש גופיה יו"ט הוא ואסור, אמר רב לא נצרכה אלא לאסור יום שלפניו, ושלפניו נמי תיפוק ליה דהוה ליה יום שלפני ר"ח ר"ח דאורייתא הוא ודאורייתא לא בעי חיזוק. בפשטות מבואר שר"ח הוי דאורייתא לענין שאסור לצום בו.

איסור צום בערב יוה"כ

ועי' בב"י (או"ח סימן תיח) דיש לדקדק בדברי הרמב"ם (הנ"ל) שהוא סובר דבערב יוה"כ ובר"ח אסור להתענות מן התורה, ומשמע דבערב יוה"כ היינו מדדרשינן ליה מ"ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש" (ויקרא כג, לב) ור"ח בהדיא אמרינן גבי איסור תענית ביום שלפני ימים הכתובים במגילת תענית ר"ח דאורייתא הוא דאורייתא לא בעיא חיזוק.

אבל תמה הב"י על ערב יוה"כ, דאטו משום דרשה ד"ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש" שהיא אסמכתא בעלמא לימא שהוא מדאורייתא, ור"ח נמי לא מציינו בתורה בהדיא שיהא אסור בתענית, דאע"ג דאפשר דילפינן לה מדאקשיה רחמנא למועדים דכתיב (במדבר י, י) "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם", אכתי אין זה כדאי לומר שהוא מדאורייתא. ולכן כתב הב"י דה"נ דאינם אסורים אלא מדרבנן, אלא דכיון שיש להם קצת סמך בתורה לא אתו לזלזל בהו, ולפיכך אינם צריכין חיזוק. ומשום דאסמכתא דר"ח מיפרשא קצת טפי מאסמכתא דערב יוה"כ, כתב דבערב יוה"כ חייב לצום ואין צריך לומר ר"ח, דכיון דמפורש אסמכתא דידיה פשיטא דאינו צריך חיזוק. והא דאמרינן ר"ח דאורייתא הוא היינו לומר שנזכר בתורה סמוך למועדות, ואסמכתא קרובה היא להקישו להם לענין איסור תענית, אבל אה"נ דלא מיתסר אלא מדרבנן. וזה חידוש גדול לומר שהגמ' שאומרת דהוי דאורייתא אינו אלא משום דיש כאן אסמכתא קרובה, וכבר הבאנו דברי הרמב"ם שאסור להם לומר שדין שלהם הוא מה"ת, ועברים בזה על בל תוסיף.

כדברי הב"י כתב גם הלבוש (שם) ר"ח אסור בתענית, ואסמכוה (תענית יח, ב) אקרא מדאתקש ר"ח למועדים לשמחה, דכתיב (במדבר י, י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, אבל אינו היקש גמור לאוסרו בתענית מן התורה, כיון שלא אסרה בו התורה מלאכה אינו כיו"ט ממש.

ועי' בשו"ע (או"ח תיח, ד) שכתוב שאם נשבע להתענות כך וכך ימים ואירע בהם ר"ח, השבועה חלה עליו מטעם איסור כולל. ואם נשבע בפירוש להתענות בר"ח, נ"ל שחלה עליו שבועה כיון שאינו אלא מדרבנן, אלא שמדברי הרמב"ם נראה לכאורה שהוא מדאורייתא.

חיוב סעודה

כתב בספר הרוקח (סימן רכח) שיש מצוה לאכול בר"ח כמו מועד דאיתקש בתורה, "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם". וגם בבניאים כתוב "והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו", וכתיב "מדוע את הולכת

אליו היום לא חדש ולא שבת". וכתוב "והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדיה".

עוד הביא ראיה מהא דכתיב גבי בשאול "גם תמול גם היום אל הלחם", והשיבו יהונתן "כי זבח משפחה לנו", וכתוב "ויהי בחדש השני", ב' ימים היה החדש.

ומצינו בסנהדרין (פ' בן סורר) אכל בעיבור החדש אינו בן סורר ומורה. היינו ההיא דאמרינן התם (סנהדרין ע, א) אכל בחבורת מצוה, אכל בעיבור החדש ... אינו נעשה בן סורר ומורה. ונקט הרוקח ש"עיבור החדש" היינו סעודת ר"ח. אבל ע"ש ברש"י שכתב וז"ל וכן אם אכלו במנין שהיו נקבצין לעבר החדש גם שם היו עושים סעודות. מבואר בדבריו שלא מיירי בסעודת ר"ח, אלא בסעודה שעשו כשנקבצו לעבר החדש.

ועי"ע בטור (או"ח סימן טיט) שמוסיף עוד מקור מהא דאיתא בפסיקתא, כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה ועד ר"ה, חוץ ממה שמוציא בשבתות ויו"ט ור"ח וחוש"מ, ומה שהתינוקות מוליכין לבית רבן, אם מוסיף מוסיפין לו ואם פוחת פוחתין לו.

אכילת פת

כתב המשנ"ב (תיח, א) שאע"ג דמעיקר חיובא אינו מחוייב לאכול דברים הטעונים ברהמ"ז ויכול לצאת בשאר דברים, מ"מ המוציא על סעודת ר"ח ואוכל ושותה בו בטוב הרי זה משובח. וכתבו הפוסקים בשם הפסיקתא שכל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה עד ר"ה חוץ ממה שמוציא בשבתות ויו"ט ור"ח וכו' שאם מוסיף מוסיפין לו.

מש"כ שאינו חייב לאכול פת בר"ח, לכאורה מקורו ההיא דברכות (ברכות מט, ב) דאמרינן בר"ח אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל. והק' שם בתוס' והא הוי ר"ח מיומי דלא להתענות בהון במגילת תענית, ות' דהכי פירושא אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל פת שחייבנו בברכת המזון, אבל ביו"ט צריך לאכול פת. יש להעיר שתוס' לא דנו אלא על האיסור לצום בר"ח, אבל עדיין יש לדון מצד סעודת ר"ח, ועל זה כתב המשנ"ב שגם מצד הסעודה אין חיוב בפת. ואולי תוס' סוברים שאין גם מצוה בסעודת ר"ח.

אמנם כבר העיר הפר"ח שהיות ועיקר הסעודה היא בפת א"כ למה אינו חוזר בשכח יעו"י, ות' שאע"ג דמצוה איכא, אך כיון דליכא חיוב אין מחזירין אותו. הפר"ח נקט כדבר פשוט שסעודה כולל גם פת, אלא שאין חיוב כלל אלא מצוה בעלמא, ולכן אינו חוזר. אבל מהמשנ"ב משמע שיש חיוב "סעודה", אלא שאין חיוב פת.

וע"ע בפרמ"ג (משב"ז) וז"ל ועיין סימן קפ"ח במג"א ט' דאין חייב לאכול פת. ועיין סימן תרצ"ה במג"א ט' דאין חייב בפורים ג"כ פת כי אם שאר דברים. אבל הפרי חדש כאן כתב דמצות סעודה משמע פת, אבל חיובא ליכא, וצ"ע.

ואע"פ שכתב במשנ"ב שא"צ לאכול פת, אבל השעה"צ (ס"ק א) מביא שבאור זרוע הלכות ר"ח משמע דלכתחלה טוב יותר שיאכל פת לשם סעודת ר"ח, וכן כתב הפר"ח, ועיין בפרי מגדים. וקצ"ע מה שהביא מהאו"ז ששם הוזכר שיש ענין לרבות בסעודה בר"ח, אבל לא כתוב פת.

וחידוש נפלא מצינו בחידושי הר"ן (מיוחס שבת כד, א) בשם הר"י מלונגיל שחנוכה לא מקרי מועד שיהא אסור להתענות בו מן התורה כמו ר"ח שחייב לקבוע סעודתו על הפת ולברך ברכת המזון, וצ"ע מדברי הגמ' שאין מחזירין אותו אם שכח יעו"י.

חיוב פת ביו"ט

בשו"ת הגרע"א דן שאשה ששכחה יעו"י ביו"ט אינה חוזרת משום שאינה חייבת בשמחה דהוי זמן גרמא. ובהשמטות הוסיף שאפילו לפי השיטות שאשה מחוייבת בשמחה, היינו דאסורה בהספד ותענית, ולהיות לה שמחה בשתיית יין ובשר, אבל אינה מחוייבת באכילת פת, דאכילת פת אינו מצד חיוב שמחה.

וראיית הגרע"א שהרי בשבת ליכא חיוב שמחה, ומ"מ חייב לאכול פת, אלא שהחיוב לאכול פת הוא ממצות כבוד שבת, לקבוע סעודה על הלחם, שהכיבוד ועונג עם שמחה תרי מילי נינהו. והא דחייבים לאכול פת ביו"ט הוא גם משום חיוב כבוד יו"ט, כמבואר ברמב"ם (פ"ו מהלכות יו"ט ה"ו) שכשם שמצוה לכבד שבת ולענגה כך

כל ימים טובים, שנאמר לקדוש ה' מכובד. והראיה שהרי בחוה"מ אף דאיכא חיוב שמחה מ"מ אין חיוב לאכול פת, כדקיי"ל בשו"ע (או"ח קפח, ז). וכיון דאין אכילת פת תלוי בחיוב שמחה י"ל דאין נשים חייבות במצות אכילת פת ביו"ט דהוי מצוה שהז"ג.

וכבר העירו האחרונים על דברי הגרע"א ממ"ש הרא"ש (ברכות ז, כג) בשם רבינו יהודה דחייב אדם לאכול פת ביו"ט משום שמחה, משום חלקהו חציו לאכילה ועיקר אכילה הוא לחם עי"ש. ולדבריו אם נשים חייבות בשמחה אז חייבות באכילת פת, ואם שכחו יעלה ויבוא חייבות לחזור ולברך.

אכילת פת בפורים

נחלקו הפוסקים אם שכח על הניסים בסעודת פורים האם חייב לחזור או לא. המג"א (תרצה, ט) מביא שיטת מהרש"ל ושל"ה שחייב לחזור ולברך משום דחייב לאכול סעודה, (והיינו כהפר"ח ש"סעודה" מחייב פת), אך המג"א חולק משום דלא עדיף ברכת המזון מתפלה שהיא חובה ואפ"ה אין מחזירין אותו, וכ"ש בברכת המזון. ומסיק המג"א דאם כבר אכל סעודה א' ביום, אז בוודאי שוב אין מחזירין אותו, דהא אי בעי לא אכל יותר.

וסיים המג"א שכן נראה לו עיקר דאינו צריך לחזור, אע"פ שהמהרש"ל חולק בזה, משום **דלא מצינו שחייב לאכול פת בפורים**, ומצי למיפטר נפשיה בשאר מאכלים, ולכן בנדון זה שכבר אכל כבר פשיטא דאין להחזירו ולחוש לספק ברכה לבטלה, ומבואר א"כ עוד במגן אברהם שאפילו באכילה בעלמא ג"כ מקיים בזה דין הסעודה, שלכך אין לו לחזור.

אכילת פת בסעודת פורים

אכן הביאו בזה כמה וכמה מקורות שיש חיוב לאכול פת. הראבי"ה (מסכת מגילה סי' תקסג) כתב להדיא שחייב לאכול פת. ועי"ש שמביא הא דגרסינן (ברכות מט, ב), טעה ולא הזכיר של ר"ח בברה"מ אין מחזירין אותו מפני שאפשר לו בלא אכילה, אבל בשבתות וימים טובים שאי אפשר לו בלא אכילה חוזר ומזכיר, פירוש דברים של עונג צריך לאכול כגון פת. ומבואר ג"כ שהחיוב הוא מחמת עונג.

וכן מבואר בספר הרוקח (הלכות פורים סימן רמ) וז"ל כי במגילה כתיב ד' שמחה ומשתה, וא' משתה ויום טוב, לכך רמז בפרשת אמור אל הכהנים לאחר פרשת מועדות, שמן זית זך רמז לחנוכה, ואחריו ולקחת סולת ואפית רמז לפורים משתה ושמחה, הרי לך להדיא שמשתה ושמחה כולל פת, ואדרבה משמע שזה עיקר החיוב.

ביום או בלילה

עוד כתב המנש"ב (ס"ק ב) דמה שמרבה בסעודה לכבוד ר"ח ביום די, וא"צ להרבות גם בלילה. כתבו האחרונים דהמדקדקים נוהגים כשחל ר"ח בחול עושים מאכל אחד יותר מכל הימים לכבוד ר"ח. וכשחל בשבת עושים מאכל אחד יותר ממה שנוהגים בכל השבתות כדי שיהיה ניכר כבוד של ר"ח.

למה אין מקפידין על סעודת ר"ח

הערה"ש (תיט, ב) הביא דברי הכלבו שסעודת ר"ח היא מפני כבוד היום שהוא כפרה לישראל, וז"ל (סימן מג) ונהגו כל ישראל לעשות סעודה גדולה משאר הימים מפני כבוד היום שהוא כפרה לישראל, כמו שאמרו ז"ל הביאו כפרה עלי שמעטתי את הירח, כלומר בעבורי על שמעטתי את הירח ממאור שלה, ואני רוצה לעשות לה כבוד שיתכפרו בה כל ישראל בכל עת שתתחדש. ובפרקי דר' אליעזר מצינו מנהג גדול בישראל שעושים סעודה בראשי חדשים ובימים טובים כדי שזכור תפלת המוספין, ושאסור ר"ח בעשיית מלאכה לנשים, ויו"ט אף לאנשים. ויש נותנין טעם אף לסעודת ר"ח זכר לסעודה שעושים לעידי הלבנה בזמן שהיו מקדשין על פי הראיה, וי"א שר"ח מותר בתענית עתה שבטלה מגלת תענית, כי ר"ח במגלת תענית.

מש"כ הכלבו שהוא זכר לסעודה שעושים לעידי הלבנה בזמן המקדש, כתב הערה"ש שכוונתו לסעודה שהיו עושין בעיבור החדש כדאיתא בירושלמי. וכן נראה מש"ס דילן בסנהדרין לענין בן סורר ומורה, דאם אכל בעיבור החדש אינו נעשה בן סורר ומורה, ועי' לעיל מה שהבאנו מהרוקח.

ותמה הערה"ש למה לא נהגו אצלינו כלל בסעודת ר"ח, וכ"ש כשחל ר"ח בשבת שאין עושים סעודה ביום א'.

ושמא תפסו העולם כיון דבש"ס שלנו אין זכרון לזה, והפסיקתא שמנתה ר"ח בהדי הוצאות דשבתות ויו"ט, ליתא בגמ' שלנו (רפ"ב דביצה), וגם הך דבן סורר ומורה משמע דעיבור החדש אין בה מצוה, שהרי קתני אכל בחבורת מצוה, אכל בעיבור החדש, ש"מ דזה לאו מצוה. וגם הב"י דחה כל ראיית הטור. ומ"מ נכון לחוש לזה, אבל מה נעשה שיד הזמן קשתה עלינו, ומ"מ המהדרים מוסיפין איזה מאכל בר"ח, וכן בשבת ר"ח מוסיפין תבשיל לכבוד ר"ח.

אור של גיהנום בר"ח ויו"ט

כתב החיד"א (ברכ"י או"ח סי' תיט) שמצוה להרבות בסעודת ר"ח, כי יש קדושה בר"ח, ועם היות דקדושת יו"ט יותר מר"ח, מצינו מעלה לר"ח יותר מיו"ט, והוא שאין אור גיהנום שולט בר"ח כשבת, כי שבת ור"ח הונחלו מיום שנברא העולם, אבל יו"ט באים מצד הנסים שנעשו אח"כ.

אמנם בהערות (שם) הביא שבזוה"ק (תרומה דף ק"נ ע"ב) אתמר שגם ביו"ט אין אור גיהנום שולט. ובמדבר קדמות (מע' ג' אות י"ב) כתב שמדברי הזוהר משמע דר"ח עדיף מיו"ט. ובכרך לאדן (ה, ה) הביא שגם התוס' בביצה (לג, ב) כתבו שביו"ט אין אור גהינם שולט. ולא תקשי על דבריהם מהפסיקתא, די"ל שלא כיוונו למעט יו"ט, דיו"ט בכלל שבת הוא.

ר"ח שחל להיות בשבת

המג"א הביא מה שכתב הרי"ף והרא"ש בשם ירושלמי שאם חל ר"ח בשבת יש לעשות סעודת ר"ח באחד בשבת, דבשבת אין ניכר שעושה משום ר"ח. וכתב הב"ח שלא נהגו כן, ולהלן (תרפח, ו) פסק הב"ח לענין דינא לעשות סעודת פורים בשבת. ומסיק המג"א דיש למשוך סעודה שלישית עד הלילה ואז יוצא ידי חובת ר"ח, וקצ"ע שעדיין אינו ניכר.

פורים שחל בשבת

לענין פורים שחל בשבת כתוב בשו"ע (או"ח תרפח, ו) וז"ל יום חמשה עשר שחל להיות בשבת אין קורין המגילה בשבת, אלא מקדימים לקרותה בערב שבת ... ואין עושים סעודת פורים עד יום ראשון. וכתב המשנ"ב (ס"ק יח) שהוא על פי הירושלמי שמק' ויעשו אותם בשבת, א"ל ימי משתה כתוב את ששמחתו תלויה בב"ד יצא זה שבת ששמחתו בידי שמים היא. ומביא שיטת מהרלב"ח שהוכיח דבבלי שלנו אין סובר כן, ודעתו שהסעודה היא בשבת, ועשה כן מעשה בירושלים. אבל הרדב"ז (ח"א סימן קמ"ז) פסק כהש"ע וכן דעת המג"א והקרבן נתנאל.

יוצא שלפי מהרלב"ח גם בר"ח יש לאכול הסעודה בשבת, ולפי שאר האחרונים יעשה הסעודה ביום ראשון, אבל לא נהגו כן.

שוב מצאתי בפר"ח (סימן תיט) שדן בזה וכתב שההיא דירושלמי דמגילה (פ"א ה"ד) דקאמר סעודת ר"ח וסעודת פורים מאחרין ולא מקדימין, אפילו תימא דסעודת ר"ח ממש קאמר ולא כמו שפירש הר"ן (מגילה ג, א) שהיו עושין סעודה כשהיו נכנסין לעבר את החדש, ליכא קושיא איך לא נהגו העולם כשחל ראש חודש להיות בשבת לעשות סעודה באחד בשבת, שכבר העליתי (תרפח, ו) לענין סעודת פורים דלא קיימא לן כהירושלמי בזה, אלא שנעשית בשבת, והוא הדין לסעודת ר"ח.

אמירת יעו"י בסעודת שלישית שנמשך עד מוצ"ש

כתוב בשו"ע (או"ח קפח, י) היה אוכל ויצא שבת, מזכיר של שבת בבהמ"ז, דאזלינן בתר התחלת הסעודה, והוא הדין לראש חודש ופורים וחנוכה. וכתב המשנ"ב (ס"ק לב) דכיון שהתחלת הסעודה היה מבעוד יום כבר נתחייב להזכיר מעין המאורע, וע"כ אפילו נמשך זמן רב בלילה לא נפקע חיובו.

[וכתבו האחרונים דאם התפלל מעריב קודם בהמ"ז, שוב אינו מזכיר של שבת בבהמ"ז, דמחזי כסתרי אהדדי. וכתב הגרע"א שאם לא התפלל ואמר המבדיל, יש להסתפק אם יאמר רצה (מג"א לקמן ססי' רס"ג)]

ממשיך המשנ"ב (ס"ק לג) שאף אם חל ר"ח במוצ"ש יזכיר בבהמ"ז של שבת לבד ולא של ר"ח, ודווקא כשגמר

סעודתו מבעוד יום, אבל אם אכל פת גם בלילה, ויש עליו חיוב להזכיר גם של ר"ח, ושניהן אי אפשר להזכיר דהוי תרתי דסתרי, דהיאך יאמר ביום השבת הזה ואח"כ יאמר ביום ר"ח הזה, דהא ר"ח הוא ביום א', א"כ מוטב להזכיר של ר"ח דזה יש חיוב לכו"ע, משא"כ בהזכרת שבת דנחלקו הראשונים אם חייב להזכיר כשמברך במוצ"ש.

אבל כתב די"א (הוא דעת הט"ז) דאם חל יו"ט או ר"ח במוצ"ש יזכיר רצה וגם יעלה ויבוא, דאזלינן בתר התחלת הסעודה וגם בתר שעה שהוא מברך בו, ולא קפדינן במה דנראה כסותרים אהדדי, דברצה נתחייב משעה שהתחיל הסעודה ביום, ואח"כ כשנמשך הזמן ולא בירך והגיע לילה של יו"ט או של ר"ח ניתוסף עליו חיוב לזכור מעין המאורע של שעה שהוא מברך בו.

וכתב בקיצור שו"ע (סי' מד סעיף יז) וז"ל ואם התחיל לאכול בשבת ונמשכה סעודתו תוך הלילה, ואכל גם בלילה כזית פת ולמחר הוא ראש חדש, אומר רצה וגם יעלה ויבא, וכן בחנוכה ופורים. ויש חולקין משם דהוי כתרתי דסתרי, על כן יש למנוע שלא לאכול אז בלילה.

וכן הורה הגרשז"א זצ"ל (שש"כ נז, יג), והגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק טו) שלכתחילה לא יאכל כזית פת בלילה, כדי שלא יכנס לספק. אבל אם אכל משמע שהמשנ"ב נוטה לומר שיזכיר רק של ר"ח.

מוצ"ש לחנוכה ופורים

אכן כתב המשנ"ב שבמוצ"ש לחנוכה ופורים אפילו אם גמר סעודתו בלילה אינו מזכיר של חנוכה ופורים, רק של שבת לבד, כיון דבלא"ה הזכרה מעין המאורע דחנוכה ופורים אינו אלא רשות (סי' קפ"ז ס"ד).

הזכרת יעו"י למי שמתפלל מעריב מוקדם

יש להסתפק במי שהתפלל ערב ר"ח תפילת ערבית מוקדם, אפילו ביום חול, האם אומר יעו"י בתפילתו.

כתוב בשו"ע (או"ח תרצג, ב) אומר על הנסים, בלילה וביום. וכתב המשנ"ב (ס"ק ד) אפילו אם הקדים להתפלל ערבית קודם צאת הכוכבים. ומסביר בשעה"צ (ס"ק ו) שהטעם מדהתירו להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, ולא משתמיט אחד מן הפוסקים לומר דבר"ח אין לומר בזה יעלה ויבא, וכן מדהתירו להבדיל מפלג המנחה ולמעלה אחר שהתפלל ערבית, אלא ודאי דחשבינן לענייני תפלה ללילה.

הזכרת יעו"י בברכה"מ למי שהתפלל מוקדם

וכן הדין לענין אמירת יעו"י בברה"מ. עי' במשנ"ב (סימן תכד ס"ק ב) בשם המג"א (סי' תי"ט) שכתב שאם התפלל ערבית שלאחר ר"ח אפילו התפלל מבעוד יום שוב אינו מזכיר אח"כ בבהמ"ז של ר"ח, שהרי עשאו חול בתפלתו, אבל אם הוא לא התפלל אע"פ שהצבור כבר התפללו אינו נמשך אחריהם, וצריך להזכיר ר"ח בבהמ"ז. בד"א שאינו נמשך אחרי הקהל אלא במקום שכבר התחיל לאכול מקודם אבל אם התחיל לאכול אחר שהתפללו הקהל מעריב, אפילו התפללו מבעוד יום אינו מזכיר של ר"ח בבהמ"ז. וה"ה איפכא אם הקהל התפללו בערב ר"ח מעריב מבעוד יום והתחיל לאכול אחר ערבית, אע"פ שהוא לא התפלל ערבית מזכיר של ר"ח, דנמשך אחר הקהל, מיהו אם הוא לא התפלל מנחה עדיין אינו מזכיר של ר"ח כיון שעתידי להתפלל מנחה של חול.

בגדי ר"ח

כתב האשל אברהם (בוטשאטש) שכתוב בסידור האר"י ללבוש בגדי כבוד בר"ח. ועי"ש שיש סמך לזה מצד מה שאמר הכתוב "לקדוש ה' מכובד", שהרי גם בר"ח אומרים מקדש ראשי חדשים. ובמשנה (ר"ה כד, א) שנינו מקדשין כו' והיו אומרים מקודש מקודש. וכיון שהיום הוא בבחינת קדושה, ובחינת כבוד ידוע שהוא בבחינת מלבוש, דר' יוחנן עליו השלום הוה קארי למאניה מכבדו (שבת קיג, א), א"כ ראוי לכבד ר"ח שהוא גם כן בכלל קדוש ה' בכסות נקיה משונה לכבוד ר"ח. ומכאן המנהג ללבוש עניבה בר"ח, ולפי"ז מי שכבר לובש עניבה יש לו לשנות בגדיו בענין אחר.

ר"ח שחל בשבת והתפלל מוסף רגילה

בשׁו"ת אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע) כתב מעשה שהיה ב"לויבאן" כשחטפו אנשים והושיבום בבית האסורים כדי שיתן כסף של זהב להמדינה כפי הסך שאמדו שיש לו, והיה אז שבת ור"ח שבט ולא הניחוהו להביא סדור ולא היה בקי בתפילת מוסף של שבת ור"ח, שיאמר תפלת מוסף דשבת שבקי לאומרה בעל פה, כי אין מוספי ר"ח מעכבין את מוספי שבת, ולכן אין מעכבין גם בתפלות, ואם יוציאו אותו לחפשי אח"כ בו ביום יתפלל מוסף של ר"ח. ובמוסף אולי טוב יותר לומר של ר"ח לבד מאחר שכבר יצא של שבת, אבל בתפלות דיו"ט ושבת בשחרית ומנחה טוב יותר לומר שניהם בחזרתו, אבל יצא גם כשאמר רק התפלה שחסר בלא הזכרת שניהם.

ועל דרך זה כתב לענין מפטיר ביו"ט שחל בשבת, ושכח להזכיר בברכתו אחד מהם, יש לו לחזור ברכת על התורה ולהזכיר שניהם, ובדיעבד אם אמר בחזרתו רק מה שחסר נמי יצא, אבל לכתחילה יאמר שניהם. וכן באחד שטעה ואמר תפלת שבת, וחזר והתפלל תפלת יו"ט ולא הזכיר של שבת נמי מסתבר שיצא.

אבל יש להעיר על עיקר דבריו, דיעויין בספר מגן גיבורים אלף המגן (סימן קיד, ט) שמי שטעה בתפלתו באופן שמחזירין אותו, לא נחשב כאילו לא התפלל כלל, ויהיה צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסוק, רק שהתפלל ולא התפלל כתקנה ומחוייב לחזור ולהתפלל כתקנה. ומה"ט כתב בשׁו"ת גא"י (סי' י"ז) דמי ששכח להתפלל יעלה ויבא, וחזר והתפלל ושכח משיב הרוח, שא"צ לחזור ולהתפלל שלישי, משום דהוה כהתפלל בראשונה רק שלא התפלל כתקנה, ואף שדינו צ"ע דסוף סוף ב' התפלות הרי שלא כתקנה ואנן בעינן תפלה כתקנה לא יחסור דבר, מ"מ לענין סמיכות גאולה לתפלה וכדומה יש להקל. משמע שנקט שאינו יכול לעשות "קומבינו" בתפלתו, וצריך להתפלל כמו שצריך.

ברכת שהחיינו על הלל של ר"ח

בספר אבודרהם (ברכת המצות ומשפטיהם) הק' למה אין אומרים שהחיינו על קריאת ההלל ביו"ט ובר"ח, שהרי יש בו שמחה. ותי' דקריאת ההלל של מועדים די לו בזמן שאומר במועד, והלל של ר"ח אין לברך בו שהחיינו לפי שמקצת החדשים הם חסרים, ולא מצאנו שהחיינו בפחות משלשים יום, שהרי הרואה את חבירו בפחות משלשים יום אינו מברך שהחיינו. ומזה הטעם אין אומרים זמן בשבתות על הכוס, מפני שהם בפחות משלשים יום.

המג"א (תכב, ה) מביא דבריו אבל תמה עליו דהא גם כשהחדש מלא הוי ב' ימים ר"ח וקורין אותו ביום ל', ותי' דאפשר דס"ל כיון דיום השני עיקר הו"ל ביום ראשון כקורא בתורה דאינו מחויב בדבר. ולגבי עיקר השאלה כתב המג"א דלא תקנו זמן אדבר שהוא רגיל, דדוקא בדבר שהוא בא לחצי שנה כתבו בברכות (דף לז) שמברך זמן, ועמ"ש סי' רכ"ה. דאיתא התם שפרי שמתחדש שני פעמים בשנה, מברכין עליו שהחיינו. וכתב המג"א (ס"ק יג) שכ"מ בברכות (דף ל"ז) בתוס' שהאוכל מנחות מברך שהחיינו, מפני שמשמורות מתחלפות, ולא היה אוכל אלא ב' פעמים בשנה.

ברכת שהחיינו על דיבור בעלמא

ומצאתי במהרי"ל (הלכות ספירת העומר) טעם אחר, עי"ש שה"ט שאין מברכים שהחיינו על ספירת העומר משום שאין בו מעשה, רק דיבורא בעלמא, ודוגמת זה אין מברכין זמן על הלל. ובוזה מיושב מה שהק' למה אין מברכין שהחיינו על סיפור יציאת מצרים. ואדמו"ר הרב צבי קליין שליט"א הק' שהרי מברכים שהחיינו על מקרא מגילה, אע"פ שאינו אלא דיבור בעלמא.